

אוליגרך גורם ביום אחד נזק שאחרים גורמים בחמש שנים

פרופ' דני רבינוביץ, אנתרופולוג וחוקר סביבה, מפנה אצבע מאשימה אל העשירים שמזהמים את הסביבה אבל לא משלמים את המחיר

איילת שני, צילום: תומר אפלבאום 05.09.2018 14:23

שלא במתכוון, התקשרתי אליך בטיימינג מוצלח.

אכן. בדיוק שלשום חזרתי משנת שבתון בניו יורק. לימדתי בקולומביה ולקחתי חלק בקבוצת מחקר שעסקה באי-שוויון. ספציפית, במקרה שלי, באי-שוויון פחמני. בעצם, מה שהכי מעניין אותי זה לעשות מיפוי של פליטת פחמן דו-חמצני בהתאם לשכבות שונות באוכלוסייה. במסגרת המחקר הזה, התמקדתי בעשירים ביותר. ממש בפסגת האלפיון.

ומה מצאת?

פריט המידע האהוב עלי ביותר הגיע מאשה שמנהלת סוכנות בנמל מונקו. הסוכנות הזאת למעשה מכינה את היאכטות של עשירי העולם, שעוגנות שם להפלגה. מתחזקות המנוע ועד אחרונת הגחמות.

מה היא סיפורה לך?

ערב אחד מקבלת הגברת הזאת טלפון ממזכירתה האישית של בתו של אוליגרך. מתברר שהמשפחה נחתה ממש לפני כמה דקות, וכשהם הגיעו ליאכטה, בתו של האוליגרך גילתה שהיא שכחה את האינטרקום של התינוק שלה בבית במוסקבה. אין בעיה, אומרת הגברת, אני שולחת מישהו לקנות אינטרקום חדש. תוך רבע שעה הוא אצלכם ביאכטה. לא, עונה לה המזכירה, הגברת לא רוצה תחליף, היא רוצה את האינטרקום המקורי ממוסקבה.

מסכנות.

ומה את חושבת שקרה? המטוס הפרטי שזה עתה נחת יצא חזרה למוסקבה. שלוש וחצי שעות לכל כיוון. פליטה של 49 טון פחמן דו-חמצני רק כדי להביא את האינטרקום.

מה בעצם משמעות המספר הזה? אתה יכול למקם אותו על סקאלה?

אזרח ישראלי ממוצע אחראי לפליטה של כ-11 טון בשנה. הכל כולל הכל. טיסותיו. ביתו. מכוניתו. הכל.

זה נחשב לגבוה או נמוך, יחסית ליתר העולם?

זה נופל בצד הממוצע הגבוה עבור מדינה מתועשת. גבוה יותר ממרבית מדינות אירופה, ששם התחבורה הציבורית ושימור האנרגיה מפותחים יותר. בקיצור, בלילה אחד בתו של האוליגרך גרמה לאפקט שמייצר אזרח ישראלי במשך חמש שנים. זו בעצם כל התורה על רגל אחת.

התחלנו מהסוף. עכשיו כמעט מיותר לשאול אותך מה זה בכלל אי צדק אקלימי.

אי צדק אקלימי מגיע בשתי צורות. צד החשיפה — כלומר, עד כמה אנחנו פגיעים להשפעות שינויי האקלים, ומוכן שאנשים שחיים במדינות נחשלות ומדבריות פגיעים בהרבה לעליית הטמפרטורה, מצוקת מים, עליית מחירי המזון וכו' מאשר אנשים עשירים או אמידים שגרים במדינות מפותחות. אני מתעסק דווקא בצד השני של המשוואה — מי תורם יותר לשינוי באקלים.

וגם מהבחינה הזאת המשוואה ברורה — העשירים תורמים יותר, העניים פחות. משמעותית.

בהערכה גסה, כמחצית מגזי החממה באטמוספירה קשורים לייצור חשמל מתחנות כוח. רבע נוסף מתחבורה והשאר מתעשייה. מאחר שמדינות העולם השלישי מן הסתם מתועשות פחות, הן גם

מזהמות פחות. מה גם שתהליך התיעוש אצלן התחיל הרבה יותר מאוחר מאשר אצל המדינות בצפון ומערב אירופה ובצפון אמריקה, שמתועשות כבר 200 שנה.

ובמקביל המדינות החזקות העבירו את רוב התעשיות שלהן למדינות החלשות. התרומה של סין למאזן האימה העולמי, שהיא גדולה יותר משל אירופה וצפון אמריקה יחד, לא נובעת רק מהצריכה של הסינים עצמם.

סין מייצרת כיום הכי הרבה גזי חממה. נדמה לי שכרבע מכלל גזי החממה בשנה. וכן, שיעור ניכר מהאחוז הזה נובע מכך שכל העולם מייצא אליה את התעשיות שלו. רוב המחקרים שעוסקים בנושא עורכים השוואה בין מדינות, אבל כיוון שאני מגיע מסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, המחקר שלי עוסק בהשוואה בתוך מדינות. אני בעצם רוצה להראות שהעשירים תורמים הרבה יותר למשבר האקלים, בזמן שהסיכוי שלהם לשרוד אותו או לא לשלם מחיר על מעשיהם הוא הרבה יותר גבוה. זה נכון גם בתוך מדינות וגם בין מדינות.

נתקלתי אתמול בהמחשה יפה לעיקרון הזה — מטאפורית, זה שקול למי שעומד ליד מעשן כבד וחוטף סרטן ריאות.

הייתי מוסיף — הוא גם זה ששילם על הסיגריות. אחד הנציגים של הודו בוועידת האקלים אמר לפני כמה שנים שעוגת הקרם של התיעוש נאכלת בצפון כדור הארץ, אבל כאבי הבטן נשארים בדרום. **אולי תנסה לפרוט את זה לפרוטות.**

כולנו מכירים את המושג "טביעת רגל פחמנית". ככל שאנחנו צורכים יותר, טביעת הרגל הפחמנית גדולה יותר. כך שאם אמרנו שבישראל הממוצע הוא 11 טון בשנה — זה בעצם מיצוע של האוכלוסיות בעשירונים הנמוכים, שצורכות פחות, שלא מחזיקות רכב פרטי, והפליטה השנתית שלהן נעה בין שלושה לארבעה טון בשנה, והאוכלוסיות העשירות, שחיות בבתיים רחבי ידיים ומחזיקות צי רכבים ומטוס פרטי וכו'. לפני כמה שנים בדקנו בישראל את הפערים בין העשירון התחתון והעליון בשלושה תחומים — נסיעה ברכב, צריכת חשמל וצריכת מזון. ברכב ובחשמל, העשירים תורמים לאפקט החממה פי 27 מהעניים. במזון זה פי 2 בלבד, פשוט כי יש גבול לכמה אוכל אפשר לצרוך. **אבל זה לומר את המובן מאליו, לא? אי שוויון אקלימי הוא פשוט נגזרת נוספת של אי שוויון, פערים וקיטוב. זו השיטה.**

השיטה גם מעודדת את מי שיכול להרשות לעצמו לצרוך כמה שיותר, בלי להעמיד בפניו חסמים. למשל, בישראל לא הונהג מס פחמן, שיש הטוענים שזהו האמצעי היחיד שעשוי להציל אותנו. טכנולוגית זה אפשרי לעקוב אחרי כמות הפחמן הדו-חמצני שכל אחד ואחד מאיתנו פולט. שהרכב שלנו, נניח, יהיה מחובר למערכת שעוקבת אחרי כמויות הדלק ותדירות השימוש, ושעל חריגות מהממוצע נצטרך לשלם יותר. זה לא יקרה, משום שזה עומד בניגוד לרציונל הניאו ליברלי, שמעודד אנשים לצרוך כמה שיותר. חשבת פעם למה פוליטיקאים לא אוהבים להיות מזוהים עם חיסכון? למה הם יעדיפו להעמיד רקדנית בחזית קמפיין לחיסכון במים, אף שזו הזדמנות מצוינת לחשיפה עבורם? במשטר ניאו ליברלי, כאשר האידיאל הוא לצרוך כמה שיותר, אף אחד לא נבחר כי הוא הנהיג משטר צנע או קיצוב או מיסוי. להפך.

גם דפוס ניצול המשאבים הציבוריים מתיישר עם הקו הזה.

זו ההפרטה. כשלוקחים משאב טבעי ומעבירים אותו לגוף פרטי, הקיץ הקץ על כל סיכוי לריסון, משום שהאינטרס של הגוף הפרטי — לעשות כמה שיותר כסף בכמה שפחות זמן — מנוגד מלכתחילה לחשיבה סביבתית ולרצון לשמר את המשאב. ההיגיון הניאו ליברלי בוחר בכסף, ושיישרף המשאב.

ד"ש לים המלח.

ד"ש לעוד דברים רבים אחרים. ביניהם היכולת של האטמוספירה להחזיק את הפחמן הדו-חמצני. הרי מה בעצם קורה בשינוי אקלים? אנחנו דוחסים לאטמוספירה יותר פחמן דו-חמצני מכפי שהיא יכולה לפרק, ואז, בליט ברירה, היא מתחילה לאגור אותו כפי שאוגרים שומן בגוף.

הנקודה היא שלמדינות עצמן אין יכולת, וגם לא באמת רצון, לשנות את המצב. ג'יימס האנסן, שהוא מדען אקלים יוצא נאס"א, טוען שכל המערכת נגועה בשוחד, והדרך לשינוי עוברת רק בבתי המשפט.

אני חושב שעל מערכת המשפט האמריקאית אפשר לסמוך בדברים הללו יותר מאשר על מערכות משפט במקומות אחרים. האנסן הוא באמת מחלוצי התחום. העדות שלו בסנאט, עוד ביוני '88, לגבי ההתחממות הגלובלית, היתה הטריגר לדיון בנושא האקלים. עד אז זה לא היה מונח על השולחן אפילו, והוא, לפני 30 שנה, גם קבע שיש דבר כזה וגם חזה הרבה מהתופעות שאנחנו רואים היום. הוא התחיל את דרכו כמדען אקלים, וקרה לו מה שאני רואה אצל מדעני אקלים רבים בשנים האחרונות — הם מבינים שכלל שיהיו מבריקים ויסודיים ומעמיקים במחקר שלהם, הבעיה האמיתית, בסופו של דבר, היא בעיה פוליטית. זו, אגב, הסיבה שגם אותי עודדו לעסוק בזה. מה הקשר בכלל בין אנתרופולוגיה וסוציולוגיה לאקלים? אנחנו פשוט נשאבים לתוך הדיון הזה על ידי המדענים עצמם, משום שהם מבינים שהידע שלהם בהנדסה, בטכנולוגיה או בפיזיקה לא מספיק. הם צריכים ידע כיצד להתמודד עם מבנים כל כך קשיחים ואינטרסנטיים.

זו בדיוק הטענה שלו — שרק מערכת המשפט יכולה להרשות לעצמה להיות נקייה. משום שהמדינות, ניסוח שלו, לפותות בצבתות הון ואינטרסים. האם מישהו מאמין שטראמפ, לצורך העניין, יגיד לחברת "של" שהם צריכים להרוויח פחות, למען עתיד ילדינו?

בואי נביט בזה רגע מנקודת המבט של תאגידי האנרגיה הגדולים. מדובר בסיפור מאוד מורכב מבחינתם. הם משקיעים טריליונים באיתור קניית זיכיונות, הפקה, שינוע, אחסון ושיווק של סוגי אנרגיה, בעיקר נפט, גז, ופחם, שאנחנו מבינים שהוא מזיק. אם נביא על ראשם את המהפכה, אנחנו בעצם אומרים להם — תקברו את כל התוכניות העסקיות שלכם. זו תוצאה שהיא לחלוטין בלתי אפשרית מבחינתם. ולכן הנשיא האמריקאי החכם שינסה להוביל את השינוי יצטרך למצוא דרכים אחרות, ויש כאלה, כמו מיסוי ותמריצים שונים, כדי לעזור להם לעשות את המעבר. לקחת את רווחי העתק שלהם ולהשקיע אותם באנרגיה חליפית.

טוב, נמתין לנשיא אמריקאי חכם ונראה.

קחי למשל את ג'ורג' בוש השני, שייזכר תמיד בגלל חמש השנים הראשונות של כהונתו, שבהן היה מכחיש אקלים מוצהר. פקידים בממשל הונחו בקביעות לצנזר דוחות מדעיים שיצאו מסוכנויות ממשלתיות דוגמת נאס"א ואחרות, כדי למתן את הפרוגנוזות המדאיגות לגבי התחממות גלובלית ובמיוחד לגבי ההשפעה שיש לפליטות שמקורן בתעשיית האנרגיה, הרכב ועוד. אבל, בשנות כהונתו האחרונות המסרים שהגיעו ממנו התמתנו. ויש המייחסים זאת ללובי הביטוח, שהתחיל באותן שנים לגלות סימני עצבנות בגלל הנזקים הצפויים בעיקר בענפי החקלאות והמזון, ובגלל העלייה בתדירות והעוצמה של סופות טרופיות. זה החמיר במיוחד אחרי קתרינה והנזק העצום בניו אורלינס.

אז אתה אומר שלמעשה מה שיכול להטות את הכף זה אינטרס גדול בכיוון השני?

גם. באירופה, למשל, החתירה לשינוי לא קרתה בגלל אינטרסים, אלא בגלל הגינות ומפני שהם מקשיבים למדענים. גם בסין השינוי הזה מתחיל מסיבות שונות לגמרי — מכיוון שהציבור הסיני, שרואה במו עיניו את האפקט של זיהום האוויר, דוחף לשינוי. אני אופטימי, לאו דווקא מפני שאני יודע בדיוק מה יהיה המסלול שבו תבוא הגאולה בכל מקום. היא באה מסיבות שונות במדינות שונות, אבל היא יכולה לבוא.

נחזור רגע לעניין הפערים החברתיים, ולאופן שבו הוא בא לידי ביטוי בניו אורלינס אחרי האסון.

העשירים הסתלקו מבעוד מועד, והעניים נותרו לנפף לכוחות ההצלה מגגות בתייהם.

יש כמה מדינות שמצטיינות במיוחד בנושא הזה של אי שוויון. ישראל תמיד במקום מאוד גבוה בטבלאות, בפרט בשני העשורים האחרונים.

אבל במקרה של ישראל המדינה עצמה חזקה. נניח שמחר 30% משטחה יהפוך למדבר צחיח. המדינה תוכל לחפות על כך ולסייע לאזרחיה. אותו תהליך ממש יכול למוטט כליל, נניח, את

הרפובליקה המרכז-אפריקאית.

למדינה נחשלת אין שום יכולת להתמודד עם אסונות הטבע. זה כבר מעלה שאלות יותר מורכבות, שאלות מוסריות ממש, על מידת הסולידריות והערבות ההדדית שהמין האנושי חייב לעצמו, כמו האם המדינות החזקות צריכות לערוב למדינות החלשות, או שמא, כפי שהימין טען עוד הרבה לפני טראמפ, לא רק שלא צריך לעזור לחלשים ולעניים, אלא אסור לעזור להם, כי זה רק מייצר עוד ועוד חלשים. זה נוגע לתופעה אחרת שקשורה לאי צדק אקלימי. מהגרי האקלים. ההערכות הן שצפויים מאות מיליוני מהגרי אקלים בעשורים הבאים. אם נסתמך על משבר הפליטים הסורים, שהוא מינורי בהרבה מבחינה כמותית, אפשר להעריך שהמדינות החזקות יסגרו את שעריהן. ודאי. לא כולם מרקל.

איך בכלל יודעים שהגענו לנקודה שבה מקום מסוים הופך לבלתי ראוי למגורי אדם?
התושבים עצמם יודעים את זה. בדרום בנגלדש, למשל, חיים כמה עשרות מיליונים באזור נמוך מפני הים, ופגיע מאוד, מן הסתם, לעליית מפלס הים. תהליך ההמלחה של מי התהום לאורך החוף כבר החל, אבל החקלאים שמתגוררים שם יידעו מן הסתם מתי בדיוק הבארות שלהם יהיו כבר בלתי ראויות, שלא יהיו להם עוד מי השקיה. באופן דומה, אפשר להסתכל על המצב בסוריה. מלחמת האזרחים בסוריה החלה ב-2011, אבל מ-2006 עד אז, עברו על סוריה שנות הבצורת הקשות בתולדותיה.

כן. אני מכירה את התזה שקושרת בין הבצורת לבין המלחמה.

מה שקרה בסוריה זה שבעקבות הבצורת, חקלאים החלו לנדוד למרכזים עירוניים. גם כך שורר בסוריה מתח פנימי אדיר בין האוכלוסיות, ובעקבות ההגירה הזאת, שכפתה עליהן שהות בכפיפה אחת, החלו התנגשויות ותסיסה עזה שבעצם היוו את הטריגר לפרוץ מלחמת האזרחים. המאזנים הדמוגרפיים ומאזני הכוח השתנו, השלטון לא יכול היה לשאת את זה, ואז החלה מלחמת האזרחים. זה אספקט מעניין במיוחד של שינוי האקלים, האופן שבו הוא מחריף את מלחמת הקיום. מה בעצם קורה במדינה נחשלת, שמתקיים בה גם מתח פנימי אדיר, כמו, נניח, מרבית מדינות אפריקה, כשעוגת המשאבים הקטנה מלכתחילה, קטנה עוד יותר? מה שקורה זה דרפורים בתל אביב.

תסביר.

לקרן אפריקה התוודענו ממש רק בסוף שנות ה-90. אבל אם מסתכלים 30 שנה קודם לכן, האזור הזה עבר מידבור מואץ כבר בשנות ה-80, והיכולת לקיים חקלאות צנחה דרמטית. בעקבות שינויי האקלים, התפוקה כמובן הלכה וירדה. זה כשלעצמו עדיין לא הביא את הדרפורים לצאת למסעות הרגליים התנ"כיים שלהם לכיוון תל אביב. אבל ככל שהמצוקה גברה, גדלה גם התלות בזרות האתנית לצורך מחיה והישרדות. מה שהחריף והעצים את המתחים הפנימיים בדרפור היה דווקא הסיוע שקיבלו, וביד רחבה, מאירופה.

למה?

כי הסיוע הזה הגיע בצורת מזון שהונחת ממטוסים. מובן שהרבה יותר קל להשתלט, בכוח הזרוע, על מאגר מזון שנחת כעת במטוסי הרקולס מגרמניה, מאשר לנסות להפיק תוצרת משדות צחיחים. החינוך בין הקבוצות האתניות גבר וגבר, עד שהחלה מלחמת האזרחים ובעקבותיה גם עשרות ומאות אלפים נמלטו מהמדינה. אני כמובן לא טוען שהיה כאן מין מהלך חד כיווני ברור, שהתחיל בשינוי אקלים ונגמר בסודנים ודרפורים בתל אביב. יש כאן גם אלמנט מסוים של אפקט הפרפר. אבל אין ספק שהתהליכים האלה מזינים זה את זה. התחממות, מידבור, מצוקה, רעב, שסעים אתניים, מלחמות אזרחים, פליטים. הפליטים שהגיעו ארצה לא מכנים את עצמם מהגרי אקלים או פליטים סביבתיים, אלא פליטים פוליטיים, וזה נכון, אבל אין ספק שיש גם אלמנט סביבתי משמעותי ואולי אפילו מכריע בתוך כל הקלחת הזאת שבעקבותיה נאלצו לעזוב את ארצם. אם חושבים לעומק על שינויי האקלים,

חייבים לקחת בחשבון את כל הקטטורופות שבדרך. אוכלוסיות שלמות שיעקרו, ינדדו, אולי אפילו ייכחדו.

מדכא מאוד, כל מה שפרשת בפני.

אני יודע.

איך אתה חי עם זה?

אני בן אדם מאוד אופטימי וחיובי באופן כללי, ואני מצליח איכשהו לעשות את הפרדה. ב-20 השנים הראשונות של הקריירה האקדמית שלי עסקתי בסכסוך הישראלי-פלסטיני.

ואז הבנת שזה לא מדכא מספיק.

ואז עברתי לנושא עוד יותר מדכא. אני באמת לא מצליח להבין למה עשיתי את זה.

אולי אתה מחבב בעיות שאיש אינו מעוניין באמת לפתור.

אני חושב שאנחנו לא צריכים לחשוב על פתרון. אם נחשוב על פתרון אז זה יהיה בינארי: יש פתרון — אין פתרון.

יש פתרון, אבל הוא מנוגד לכל אינטרס מיידי.

נכון, ובכל זאת יש מדינות שחותרות אליו. בריטניה וגרמניה, למשל, עושות דברים מדהימים, אף שהבעיה כל כך גדולה וכביכול בלתי ניתנת לפתרון. הן הורידו את כמות הפחמן הדו-חמצני שלהן בעשרות אחוזים ביחס לשנות ה-90. אז כנראה שזה אפשרי.

זה אפשרי, אבל האם זה יקרה? בשורה התחתונה, כמות הפליטות רק הולכת ועולה.

אני לא יכול להגיד שזה יקרה. עובדה היא שבמדינות מסוימות קורים דברים. השאלה המשמעותית יותר היא מה קצב השיפור אל מול אינרציית ההרס. יש כאן שני קטבים שמתנהלים בצורה שונה. גלובלית, כמות הפחמן הדו-חמצני שממשיכה להידחס לאטמוספירה עדיין בעלייה. מצד שני, במדינות מסוימות היא בירידה.

תן לי לנחש — בסקנדינביה.

נכון. אבל זה לא אומר שביתר המדינות המצב דטרמיניסטי ולא יכול להשתנות. הנה, יש לך קבוצה של 30 מדינות שכבר מצמצמות. זה נותן הרבה תקווה וגם מייצר מודלים לעבודה. על ידי חקיקה, על ידי רגולציה, על ידי מה שאנשים יודעים לעשות — מאותן סיבות שהמין האנושי כל כך מוצלח, שהוא יודע ברגעים מסוימים לאחד כוחות, לעבוד בשיתוף פעולה, להמציא ולחדש. המאבק שלנו הוא לא על הכל או לא כלום, הוא על להציל כמה שיותר. הרי המין האנושי לא עומד להיכחד, אבל קבוצות בתוכו עומדות לסבול מאוד ואולי גם להיכחד. דינם של חלק מהאיים השטוחים באוקיינוס ההודי, למשל, כבר נחרץ. במקומות אחרים, מדבריים ונחשלים, עשויה להיות צניחה דרמטית בגודל האוכלוסייה. זה כבר קרה בהיסטוריה של המין האנושי. רעב המוני, מגיפות וכו' שהביאו לצמצום דרמטי בגודל האוכלוסייה. לכן אני מעדיף להגדיר את השאלה הזאת לא במונחים של יש או אין פתרון, אלא עד כמה הפתרונות ישפיעו ויחלחלו, כדי לשנות את המגמה. אין ספק שבכללותה מדובר במגמה מדאיגה מאוד, במיוחד בכל האמור באוכלוסיות חלשות.

כן. באחד המאמרים שלך אתה כותב — יום אחד נביט לאחור ופשוט לא נאמין.

כמאמר הקלישאה, אתה לא יודע להעריך את מה שיש לך עד שהוא נעלם. אני חושב שאם נחיה באיזה עולם עתידי, שבו הטמפרטורה בחוץ בלתי נסבלת במשך חודשים רבים בשנה. שהיכולת פשוט להסתובב בחוץ תלך ותצטמצם. שהאופן שבו נשתמש במשאבים, כולל בדלק ובאנרגיה, יהיה שונה לחלוטין מאשר היום. הכל יהיה מבוקר ומדוד ומוגבל. כשנסתכל אז על הצורה הפרועה שבה אנחנו חיים כיום, בעולם שבו רוב האנשים כלל לא מודעים למשמעות הפחמנית של אורח החיים שלהם, פשוט לא נאמין שחיינו ככה. הרי אם היו אומרים לנו לפני 70 שנה, שבצומת שבו אנחנו יושבים, רוטשילד-אחד העם, יהיה בית קפה וכבישים סואנים, ולא רחוב מנומנם שמפעם לפעם אפשר לראות בו שיירת גמלים, לא היינו מאמינים.